

Rusko jako energetická mocnost

Michal Rožkanin

michal.roskanin@amo.cz

Autor působí ve Východoevropském programu Výzkumného centra AMO

Evropa, která byla dlouho ušetřena výpadků dodávek energetických surovin, byla zaskočena plynovou krizí, jež vypukla za neobvykle mrazivé zimy na Nový rok 2006. S odstupem si tak uvědomila, že z Ruska se stala energetická velmoc. Jaký je stav a tendence v zásobování světa ropou a plynem ze strany Ruska?

Ve světě se v poslední době stále více a více diskutuje o problematice budoucího nedostatku energetických surovin, obzvláště ropy. Hlavní centra světového hospodářství (Spojené státy, Evropská unie, Japonsko) budou potřebovat stále více energie, dovážené ze stále menšího počtu států. Jediné významné naleziště ropy a plynu v západní Evropě – Severní moře – bude již brzy vyčerpáno, podobným stupněm vyčerpanosti trpí i další oblasti, například Indonésie. Evropská unie bude muset výpadek nahradit a nejvýznamnější alternativu představuje Rusko, které je největším producentem a exportérem zemního plynu a druhým největším producentem a exportérem ropy na světě (Monaghan a Monatanaro-Jankovski 2006). Nadějný zdroj strategických energetických surovin představuje euroasijská velmoc i pro Spojené státy, jejichž závislost na dovozu ropy a plynu roste. Netřeba se zmiňovat o Číně a Indii, jejichž rychle rostoucí ekonomiky se podílejí na růstu poptávky po energiích ve světě nejvíce. O ruské nerostné suroviny tak bude stále větší zájem a Kreml toho hodlá náležitě využít na mezinárodním poli.

Rusko od konce 90. let neustále zvyšuje těžbu ropy a plynu, jejichž zvyšující se podíl vyváží. Znovuobjevená důležitost Ruska v globální energetice se projevila na začátku ledna 2006 v podobě plynové krize. Jejím důsledkem byl nedostatek plynu nejen v mrazem zmítané Ukrajině, ale i některých zemích Evropské unie (Stern 2006). Bylo to přitom poprvé od roku 1968, kdy do západní Evropy začal přes tehdejší Československo proudit ruský plyn, co byl jeho přívod snížen.

Zákazníků je najednou více

V energetické politice se v současnosti objevuje něco, co bylo dříve pro evropské státy nepředstavitelné – zájemců o ruskou ropu a plyn je více. Zatímco v době studené války byla v podstatě jediným odběratelem Evropa a země SNS, nyní se počet potenciálních spotřebitelů rozšířil. Moskva začala s prvními krůčky v diverzifikaci dodávek plynu v polovině 80. let, kdy se soustředila hlavně na Japonsko a Turecko. Zájem o ruské energetické zdroje v 21. století projeví rychle ekonomicky rostoucí Čína a Indie a o diverzifikaci energetických cest usilující Spojené státy a Japonsko. Přitom Moskvě případná diverzifikace exportu vyhovuje, neboť si tím zajistí větší tzv. exportní bezpečnost, k níž by měly přispět i vývozy ruského zkapalněného plynu. Na diverzifikaci odběratelů ropy a plynu ale zatím chybí dostatečná infrastruktura

(produktovody, přístavní terminály, závody na zkapalnění plynu) (Monaghan a Monatanaro-Jankovski 2006, Gelb 2006).

Hlavním alternativním vektorem se pro ruskou energii stává východní směr. Ve východní Asii mají zájem o ropu a plyn Čína, Jižní Korea a Japonsko. Zvláště Čína a Japonsko se spolu předhánají o to, do které ze zemí bude produktovody proudit více strategických surovin. Prezident Putin jedná velmi pragmaticky a zatím nic přímo neslibuje, nechává všechny možnosti otevřené.

V květnu 2006 již ale Rusko zahájilo stavbu ropovodu, který by měl směřovat z jihosibiřského města Tajšet do přístavu Nachodka či Vladivostok u Tichého oceánu. První fáze ropovodu, která povede z Tajsetu do čínským hranicím blízkého Skovorodina, by měla být dokončena v roce 2008. Ze Skovorodina by pak mohla být postavena odbočka do Číny. Ropa sice už do Číny delší dobu proudí po železnici, ale množství a kapacita cisternových vagónů jsou omezené a náklady na přepravu jsou vysoké. Přesto se do Číny tímto způsobem dováží stále větší objemy strategické suroviny (EIA 2006, Ebel 2004).

Situace u zemního plynu je obdobná. Rusko plánuje výstavbu hned dvou plynovodů do Číny. Jeden by měl do země směřovat ze západní Sibiře, druhý ze Sachalinu - dodávky ze Sibiře by mohly začít fungovat od roku 2011. Podíl asijsko-pacifické oblasti na vývozu plynu z Ruska se má podle ruského ministerstva průmyslu a energetiky zvýšit ze současných pěti procent až na čtvrtinu do roku 2020.

Zvláště pro východoasijské zákazníky, ale také pro Spojené státy, je lákavé využití ropy a plynu z ostrova Sachalin na ruském Dálném východě. Někteří odborníci o tamních ložiscích hovoří jako o největších ložiscích objevených v posledních desetiletích. Nevýhodou jsou však problémy se zdejšími přírodními poměry. Oblast je často stíhána zemětřeseními, na Sachalinu vanou silné vichry a námořní dopravu znepříjemňují vysoké vlny a ledové kry. Přesto mají zahraniční společnosti o koncese na průzkum a těžbu velký zájem.

Nicméně i na Sachalinu se projevily ambice Kremlu mít kontrolu nad ruskou energií. Licence na průzkum komplexu Sachalin-3 byly rozděleny již v roce 1993, s tím, že americké firmy v nich získaly významné podíly. V lednu 2004 však vládní komise výsledky aukce anulovala z důvodu „nesprávného právního zpracování“ a naleziště ovládla státní společnost Rosněft'. Americké společnosti ExxonMobil a ChevronTexaco byly zbaveny podílů na koncesi. ExxonMobil však již na konci roku 2005 začal těžit ropu a plyn na nalezišti Sachalin-1. O licenci se dělí s japonskými, ruskými a indickými firmami. Součástí plánů na využití nalezišť je výstavba plynovodu, který by odváděl surovinu ze Sachalinu do Číny a také ropovodu, který by měl vést ze severní části ostrova na jih, odkud by mohla být surovina tankery dodávána Japonsku, Číně a ostatním státům pacifické Asie (Ebel 2004). Jak podotýká Ebel, vývoz ruské ropy do Spojených států není možný do té doby, než se americké rafinerie neupraví k tomu, aby mohly zpracovávat ruskou těžkou (méně kvalitní) ropu. Přesto do Spojených států Rusko už určité objemy ropy vyváží (Leijonhielm a Larsson 2004, EIA 2006).

Rusko se také pokouší proniknout na americký trh se zemním plynem. V září 2005 přivezl tanker Gazpromu do USA první dodávku kapalného zemního plynu. Šlo prozatím pouze o pokusnou dodávku, neboť Gazprom nedisponuje vlastními kapacitami pro zkapalňování zemního plynu. Ruský koncern proto podepsal s kanadskou společností PetroCanada dohodu o výstavbě továrny na zkapalňování plynu v Petrohradu a jejím protějšku pro opačný proces v kanadském Québecu. Ve hře je i výstavba podobného závodu v Mexiku. Dalším plánem je výstavba podobného závodu

v Murmansk, nezamrzajícím přístavu u Barentsova moře. Dlouhodobé dodávky mají začít v roce 2011 a zdrojem suroviny bude jedno z největších ložisek plynu na světě – naleziště Štokman v Barentsově moři.

Právě osud ložiska Štokman by měl být pro Evropu varováním. Naleziště bylo původně určeno pro pokrytí evropských potřeb. Plynovod měl odvádět plyn přes Finsko a Balt do západní Evropy. Nakonec se však Gazprom rozhodl bohaté ložisko rezervovat také pro jiného zákazníka – Spojené státy, které představují jeden z nejrychleji rostoucí trhů s plynem na světě. Ty už na evropském kontinentě vyvíjejí patřičné aktivity. Kapacitu velkého závodu na zkapalňování zemního plynu, který se dokončuje v Norsku, si na pět let dopředu zamluvili právě Američané. Z toho doslova „plyne“ pro Evropu varování: již nebude představovat výhradní cíl dodávek energetických zdrojů z Ruska. Důsledkem podle Monaghana a Monatanaro-Jankovského můžou být vyšší ceny ruské ropy a plynu.

Rusko nezapomíná ani na Evropu, když od konce roku 2005 staví pod mořskou hladinou Baltský plynovod, jehož trasa byla navržena již v roce 2003. Cílem plynovodu by se mělo stát nejen Německo, ale následně také Velká Británie. V delší perspektivě se potom uvažuje odbočkách do Švédska či Nizozemska (Gelb 2006). Důvody výstavby Baltského plynovodu jsou zřejmé. Jednak je to rostoucí spotřeba plynu v Evropě a nedostatek přepravních kapacit, a dále snaha Ruska zvýšit dodávky do Evropy a vyhnout se přepravě přes Ukrajinu a Bělorusko. V těchto zemích v minulosti docházelo k nelegálnímu odběru plynu, navíc dané země dluží Rusku za dodávky této suroviny nemalé částky. Stavba pod mořskou hladinou je sice dražší než po pevnině, na druhou stranu ale bude ruský plyn osvobozen od tranzitních poplatků a bude posílena bezpečnost dodávek.

Schopnost Ruska dodávat ropu a plyn na vzdálené trhy bude do značné míry záviset na světových cenách těchto komodit. Při poklesu ceny ropy by si například Rusko nemohlo dovolit přepravovat po železnici ropu do Číny. Takový způsob přepravy totiž znamená navýšení konečné ceny o pět až sedm amerických dolarů za barel (Monaghan a Monatanaro-Jankovski 2006). Při výraznějším snížení světových cen ropy, na základě kterých se pohybuje cena ruské ropy, by se výstavba nových ropovodů stala nerentabilní. Ztráta nadějí na nové zákazníky by donutila Rusko spoléhat se na nejdostupnějšího odběratele – Evropu.

Ruská energie a Evropa

Rusko je hlavním dodavatelem energetických surovin do zemí Evropské unie a zároveň je unie největším odběratelem z ruských energetických zdrojů. Evropská unie dováží z Ruska asi 50 % importů plynu a 30 % importů ropy (Monaghan a Monatanaro-Jankovski 2006). Celkově se podílí ruský plyn z 19 % na spotřebě plynu v zemích Evropské unie a ruská ropa z 16 % na spotřebě ropy (Wöllert 2004).

Závislost států Evropské unie na energetických zdrojích se značně liší. V podstatě lze říci, že čím západněji stát leží, tím menší závislost na ruské ropě a plynu. Pobaltské státy, Slovensko a Finsko jsou závislé ze sta procent, Česko, Řecko a Maďarsko asi ze tří pětin. Rakousko, Polsko a Slovinsko jsou z poloviny závislé, Německo, Itálie a Francie jen asi ze třetiny (viz Tabulka 1). Klíčové země unie mohou výpadky krátkodobě nahradit dodávkami z Alžírsko, Norska a Nizozemska. Případné dlouhodobé zvýšení dodávek energie z těchto zemí však není kvůli omezeným kapacitám možné (Leijonhielm a Larsson 2004). V budoucnu se evropská závislost na

dovozu fosilních paliv z důvodu vytěžení ložisek v Severním moři ještě prohloubí. Evropská komise odhaduje, že do roku 2020 se u ropy zvýší na 86 % a u plynu na 75 % (HN 4. 1. 2006).

Tabulka 1: Podíly ruského plynu na spotřebě vybraných zemí v roce 2004 (v %)

Stát	Podíl
Estonsko	100
Lotyšsko	100
Litva	100
Finsko	100
Slovensko	99
Řecko	80
Česko	73
Maďarsko	72
Rakousko	55
Polsko	53
Slovinsko	50
Německo	35
Francie	28
Itálie	27
Nizozemsko	6

Zdroj: HN 3. 1. 2006, s. 15

Ve srovnání se Slovenskem, Maďarskem a Polskem je Česká republika poměrně málo závislá na dodávkách ruské ropy. Ta, přepravovaná ropovodem Družba, se na celkovém objemu dodávek této suroviny do republiky podílí asi třemi čtvrtinami. Ropovodem IKL (Ingolstadt – Kralupy – Litvínov), jenž byl uveden do provozu v roce 1996, proudí do země ropa z ostatních zemí, většinou z Ázerbájdžánu (asi polovina množství ropy proudícím ropovodem IKL), ale také z Kazachstánu, Alžírsko a Libye (Mašek 2005). U zemního plynu dováží Česko z Ruska stejný podíl, tři čtvrtiny své spotřeby. Zbytek potom tvoří dodávky z Norska. Polsko a Maďarsko dováží z Ruska asi 90 % své spotřeby plynu, Slovensko dokonce 100 % (Leijonhielm a Larsson 2004).

Kdo je více závislý? Rusko či EU?

Vztah prodávajícího a kupujícího je vždy oboustranný. Ruská ekonomika je do značné míry závislá na příjmech z vývozu ropy a zemního plynu. Právě vysoké ceny energií pomohly federaci dosáhnout vysokého růstu hospodářství v posledních pěti letech. Rusko dováží do Evropy asi polovinu z celkového vývozu ropy. Proto si země nemůže dovolit omezit dodávky do Evropy přesměrováním proudu strategických surovin. Závislosti na energetických trzích si je Putin dobře vědom, nedává to jen znát.

Takové přesměrování vývozu není v krátkodobé perspektivě v ruských možnostech, a to hlavně v případě zemního plynu, zatímco u ropy jsou již podobné projekty ve stadiu důkladnějšího rozpracování, jak jsme toho byli svědky například u ropovodu směřujícího do Číny (plánované uvedení do provozu v roce 2008). Důležitější je pro Evropu ruský plyn, jehož dodávky do Evropské unie by se mohly snížit až v roce 2011, tedy tehdy, kdy by mohly začít dodávky zkapalněného ruského plynu do Spojených států. Tento projekt je však velmi technologicky (otevření nového naleziště Štokman, stavba kapacit na zkapalňování plynu apod.) a hlavně finančně náročný, takže lze očekávat jeho zpoždění.

Rusko také staví a uvažuje o stavbě dalších produktovodů do Evropy. Zvažuje hlavně trasy, které by se vyhnuly Ukrajině a Bělorusku. Kromě výše zmiňovaného Baltského plynovodu se uvažuje o prodloužení plynovodu Blue Stream, jenž vede z Ruska přes Černé moře do Turecka, do Evropy (Maďarska). Rovněž se uvažuje o rozšíření systému plynovodů Jamal ve střední Evropě (EIA 2006).

Naopak ke snížení energetické závislosti Evropy na Rusku by měl přispět plynovod Nabucco, jenž má do Evropy vést z oblasti Kaspického moře a Íránu přes Turecko a Balkán. V roce 2011 by měla být dokončena první fáze výstavby na území Turecka. Celý plynovod by měl být hotov do roku 2020, avšak jeho stavba je stále ve stadiu rozpracování a navíc situaci komplikuje spor Západu s Íránem ohledně jeho jaderného programu.

V případě ropy je pro diverzifikaci dodávek slibný ropovod Baku – Tbilisi – Ceyhan (BTC), který byl zprovozněn v květnu 2005. Představuje významnou alternativní cestu pro dodávky strategické suroviny, jež umožňuje získávat ropu z kaspické oblasti, konkrétně z Kazachstánu a Ázerbájdžánu, bez vlivu Ruska. Ropný koncern BP stojící za stavbou prosazenou Američany navíc plánuje na stejné trase výstavbu plynovodu (EIA 2006).

Nezanedbatelným motivem pro výstavbu ropovodu je problém přetíženosti Úžin - případná havárie tankeru by mohla způsobit obrovskou ekologickou havárii, navíc by přerušila přepravu ropy zvláště z ruského přístavu Novorossijsk a gruzínské Supsy (Gelb 2006). Je možné, že Turecko omezovalo proplouvání tankerů svými úžinami právě kvůli ropovodu BTC (Leijonhielm a Larsson 2004).

Nedostatečný průzkum nových nalezišť

Energetický potenciál Ruska však není bez komplikací. Země se již delší dobu potýká s vyčerpaností nalezišť. Stará ložiska ropy a plynu západní Sibíře pomalu končí a nová jsou příliš vzdálena od produktovodů, navíc leží v těžce přístupných oblastech (Barentsovo moře, republika Komi, Něnecký autonomní okruh, východní Sibíř) a jejich těžba je technologicky náročnější. V případě plynu se 87 % těžby soustřeďuje do tří velkých západosibiřských nalezišť (Jamburské, Urengojské a Medvězí) (Robeck 2005). Ta jsou však již za svým zenitem. Nová naleziště se nacházejí na šelfech Barentsova a Karského moře. Zatím se ale netěží. Perspektivní naleziště jsou také na Sachalinu. Asi pět set plynových polí se nachází v evropské části Ruska, jsou však příliš malá. Každopádně náklady na rozvoj plynových polí, jež by nahradily dosluhující západosibiřské, budou vyšší, než jsou v současnosti.

Náklady na těžbu ropy jsou navíc v Rusku vysoké. Zatímco na Blízkém východě se pohybují výdaje na vytěžení jednoho barelu ropy v rozmezí 1 až 1,5 dolarů, v Rusku jsou výdaje mnohem vyšší, u některých sibiřských polí se pohybují až v rozmezí 12 až 14 dolarů (Monaghan a Monatanaro-Jankovski 2006). Navíc je třeba připočítat přepravní náklady, které jsou v Ruské federaci (hlavně kvůli větším vzdálenostem) vyšší než v oblasti Perského zálivu. Znamená to, že Rusko si nemůže dovolit těžbu ropy, když jsou její světové ceny nízké. Současné reálné ceny ropy se ale pohybují blízko svých třicetiletých maxim, a ruští naftaři se tak nemusejí obávat toho, že by nějaké nerentabilní naleziště museli opustit.

V případě ropy a plynu mnozí experti upozorňují, že vrchol ruské produkce obou komodit může nastat již v roce 2010, pokud nebudou objevena a uvedena do provozu nová naleziště a postaveny nové produktovody (Monaghan a Monatanaro-Jankovski 2006). Šéf Mezinárodní energetické

agentury (IEA) Claude Mandil proto vyjádřil v květnu 2006 obavy, že Rusko nebude na konci desetiletí schopné pokrýt potřebu plynu západních klientů bez toho, aniž by zvýšilo investice a reformovalo trh s plynem. Situace u plynu, kde má Gazprom monopolní exportní postavení, je horší než v případě ropy, kde působí na trhu daleko více společností. Právě státní Gazprom, stejně jako státní Rosněft, je těžce zadlužen a potřebuje investice do rozvoje těžebních polí, jeho produkce totiž stagnuje a poptávka přitom roste. Gazprom se raději soustřeďuje na rozvoj menších ložisek, která se nacházejí blízko již těžených, namísto aby rozvíjel nová velká naleziště.

Energetická infrastruktura je zastaralá

Problémem je rovněž ruská ropná a plynová infrastruktura. Plynovody a ropovody jsou zastaralé. Podle Mezinárodní energetické agentury se v roce 2004 více jak desetina plynu produkovaného Gazpromem při přepravě „ztratila“ (HN 31. 5. 2006).

Rovněž ruská těžební zařízení jsou zaostalá a neefektivní. Rusku chybí know-how, zkušenosti a sofistikovaná zařízení, která by umožnila těžbu pod mořským dnem, v arktických podmínkách a která by také zvýšila těžbu stávajících nalezišť.

Rusové by rádi vyváželi více ropy a plynu, ale brání jim v tom nedostatečná kapacita produktovodů či jejich neexistence. Chybí zvláště ty, které by směřovaly na nové trhy k pacifickému pobřeží. Proto se k exportu ropy využívají mnohem nákladnější způsoby přepravy jako přeprava po železnici nebo přeprava po moři.

Proč vlastně ruské společnosti nemají prostředky na výstavbu a renovaci infrastruktury a průzkum a těžbu nových nalezišť, když jsou světové ceny ropy a plynu rekordně vysoké? Hlavním důvodem jsou odlišné ceny energií na domácím ruském trhu a v zahraničí, přičemž Gazprom dotuje ceny ruským zákazníkům, jimž určuje ceny ruský stát. To se týká hlavně cen zemního plynu, který používají Rusové na vytápění. Jeho ceny jsou ve srovnání s cenami ostatních fosilních paliv (ropa, uhlí) nejnižší. Nízké ceny na vnitřním trhu mimo jiné pomáhají ruským průmyslovým firmám obstát v zahraniční konkurenci tím, že jim zlevňují výrobní náklady (Robeck 2005). Další důvodem neexistence infrastruktury a slabého rozvoje nových nalezišť je prostě neochota energetických společností investovat do budoucích ložisek (Leijonhielm a Larsson 2004). Příčiny jejich neochoty lze hledat v monopolizaci ropného a zvláště plynárenského odvětví a v podmínkách, jaké v těchto odvětvích panují.

Dalším problémem je energetická neefektivita, která je pro Rusko typická od dob socialismu. Dosažení vyšší efektivity brání dotované ceny energií na domácím trhu, celkové neefektivní hospodaření státních monopolů a vůbec struktura monopolizovaných odvětví. Podle Robecky (2005) Gazprom představuje překážku rozvoje ruského plynárenství tím, že omezuje přístup soukromých společností na trh (zvláště k exportním trasám). Soukromé společnosti mají přitom velký potenciál zvýšit produkci zemního plynu, neboť vlastní spoustu licencí na jeho naleziště. Gazprom jim však neumožní dodávat vytěžený plyn do produktovodů, ačkoli se k tomu zavázal. Soukromé firmy nemají nakonec jinou možnost, než dodávat plyn Gazpromu za nízké ceny. To je ve svém důsledku nepodněcuje k tomu, aby do ložisek investovaly či vůbec vstupovaly na trh s plynem (Robeck 2005).

Rusko se neobejde bez zahraničních investic

Vítanými zdroji kapitálu i potřebného know-how a zkušeností by se mohly stát firmy z Evropy a Spojených států. Investiční klima v Rusku, zvláště v energetickém sektoru, však není ideální. Může za to jednak Kreml, jenž energetiku zařazuje do strategických odvětví, v nichž si chce ponechat dominantní vliv, a jednak to, že v Rusku přetrvává nejasné legislativní prostředí. Kontroverzní kauza firmy Jukos snížila zájem zahraničních investorů o ruskou energetiku. V takovém prostředí se přirozeně nemohou uskutečnit žádné velké projekty financované zahraničními společnostmi.

Dalším aspektem ruského prostředí je dominantní pozice státních firem, Rosněfti a zvláště Gazpromu, která brání vstupu soukromých podniků na trh. Gazprom se v roce 2003 na produkci ruského plynu podílel 87 %. Zbýlých 13 % připadalo na ropné společnosti (včetně Rosněfti), které získávají plyn jako vedlejší produkt při těžbě ropy a na hrstku soukromých společností. Gazprom kontroluje jak těžbu plynu, tak jeho zpracování a distribuci díky ovládnutí vysokotlakých i nízkotlakých plynovodů. Do holdingu Gazpromu patří také firma Gazexport, která zodpovídá za veškerý export plynu mimo státy Společenství nezávislých států. Koncern rovněž spravuje všechny podzemní zásobníky plynu (Robeck 2005).

Pozice Rosněfti a Gazpromu jsou neustále posilovány. Firma Juganskneftgaz, hlavní těžební divize ropné společnosti Jukos, připadla nakonec asi za polovinu její skutečné hodnoty státní společnosti Rosněft'. Gazprom zase odkoupil 75 % firmy Sibněft', pátého největšího producenta ruské ropy (Gelb 2006). Stát také navýšil podíl akcií, které vlastní v Gazpromu, z 38,4 % na dominantních 50 % a jednu akcii.

Kreml není ochoten uvolnit přístup zahraničních firem k nalezištím plynu a k plynovodům, čímž by mohl uklidnit hlavního odběratele ruského plynu, tedy Evropskou unii. Kdyby měly zahraniční společnosti přístup k plynovodům, usnadňovalo by to dovoz plynu ze střední Asie, ze které hlavní trasy plynu kontroluje Moskva. Navíc by zrušení omezení povzbudilo i zájem firem ze zahraničí investovat do rozvoje ruských ropných a plynových polí. V únoru 2006 ruský ministr financí Alexej Kudrin na zasedání seskupení států G-8 v Moskvě řekl, že do ruských exportních plynovodů budou moci dodávat surovinu i jiní dodavatelé než státní Gazprom, neuvedl však, kdy to nastane (HN 13. 2. 2006). Trend posledních několika let Putinovy vlády je opačný: soustředování těžby a přepravy ropy a plynu do státních molochů. A potřebné peníze získávají Gazprom a Rosněft' ze Západu jiným způsobem – uvedením svých akcií na burzách nebo půjčkami od západních bank.

Existuje několik faktorů, které by podle Robecka (2005) podpořily investice energetických firem v Rusku. Prvním je záruka navrácení vložených peněz, což by mělo Rusko vést k reformě cen energií na vnitřním trhu. Druhým faktorem je příznivé investiční prostředí, které bylo neblaze poznamenáno kauzou firmy Jukos Michaila Chodorkovského. Dalším je daňová politika, jež je vůči odvětvím, která potřebují investice, příliš přísná a odrazuje potenciální investory.

Významným zdrojem dodávek plynu a ropy nejen do zemí Evropské unie by se mohla stát oblast Kaspického moře. K ní zaujímal Kreml donedávna politiku, která neumožňovala bývalým státům sovětského bloku (zvláště Kazachstánu a Turkmenistánu) využívat ruské produktovody k exportu surovin. Poté, co se ale objevily snahy Západu vybudovat ropovod z kaspické oblasti, Rusko začalo prosazovat využívání vlastních produktovodů. A dnes například Rusko nakupuje kazašský a turkmenský plyn a posílá jej do Evropy.

Rusko by Evropany a zahraniční investory uklidnilo rovněž tím, že by ratifikovalo Energetickou chartu. Ta vstoupila v platnost v roce 1998. Chartu zatím podepsalo asi padesát zemí, které se v ní zaručují, že se postarají o volný tranzit energie. Když kapacity nebudou stačit, nesmějí členové charty bránit zahraničním investorům v tom, aby například stavěli nové plynovody. Kreml chartu podepsal, ale její ratifikace se dosud neuskutečnila. Pro Moskvu by totiž znamenala vzdání se kontroly nad státy, jako jsou Kazachstán, Turkmenistán a Uzbekistán, které mohou vytěžený plyn kvůli nedostatku alternativních plynovodů dodávat pouze Rusku.

Závěr

Rusko bude vždy hrát velkou roli v dodávkách ropy (6,2 % světových zásob) a hlavně plynu (26,6 % světových zásob) (BP 2006). Rusko je přes všechny výše zmíněné problémy stabilnějším dodavatelem ropy a plynu, než jakými jsou státy Perského zálivu. Je rovněž spolehlivějším dodavatelem, než jakým je Nigérie, největší africký producent ropy.

Jaký tedy bude budoucí vývoj ruské produkce ropy a plynu? Monaghan a Monatanaro-Jankovski (2006) uvádějí, že nejpravděpodobnější variantou je zpomalování produkce, kterou poté vystřídá několikaleté období stagnace velikosti těžby a poté její pokles.

Zdá se, že budoucí role Ruska bude větší v případě zemního plynu než ropy. Existují pro to dva důvody. Za prvé, poptávka po plynu roste rychleji než po ropě. Světová spotřeba plynu vzrostla v roce 2005 o 2,3 %, zatímco spotřeba ropy vzrostla o 1,3 % (BP 2006). Uplatnění nachází hlavně při nahrazování uhelných elektráren ekologičtějšími plynovými, což se bude týkat především Číny. V Evropě se něco podobného již delší dobu odehrává. Za druhé, Rusko má největší zásoby plynu na světě (asi 27 %) (BP 2006). Bude však záležet na tom, zda Rusko tento potenciál bude schopno využít, tzn. zda bude mít schopnost plyn těžít, přepravovat plynovody a zkapalňovat. Zákazníci se v budoucnu najdou snadno.

Speciálním důvodem rostoucí role Ruska v Evropě lze spatřovat v nízké míře diverzifikace dodávek plynu do Evropy. Kontinent je odkázán na tři až čtyři velké dodavatele (Rusko, Alžírsko, Norsko) narozdíl od ropy, u které hrají významnější roli i státy Perského zálivu. A jelikož těžba ropy a zvláště zemního plynu v Severním moři bude postupně klesat, poroste význam jiných dodavatelů. Přitom nejsnadnější a nejlevnější variantou bude zvýšení dodávek plynu z Ruska. Je to dilema: platit za plyn více a přitom mít vyšší energetickou bezpečnost, nebo platit méně a spoléhat se na dodávky z Ruska? Politici nebudou mít snadné rozhodování.

Společná energetická politika EU

Idea společné energetické politiky byla sice navržena již za britského předsednictví v roce 2005, plynová krize z prvních dnů roku 2006 však oživila zájem o tuto problematiku, když připomněla úskalí energetické závislosti na Rusku jako výhradním dodavateli plynu do Evropy. Evropská komise vydala v březnu 2006 k otázkám energetiky Zelenou knihu, v kterém se mimo jiné probírá problematika energetické bezpečnosti unie. Komise v dokumentu varuje, že „*podle současných tendencí by se závislost na dovozu zemního plynu během příštích 25 let zvýšila na 80 procent*“ (Evropská komise 2006, s. 3). Vzhledem ke klesající produkci ropy ze Severního moře to u ropy bude podobné.

Evropská komise v Zelené knize navrhuje potřebu společné zahraniční energetické politiky, novou dlouhodobou dohodu o dodávkách energie s Ruskem, vybudování nových produktovodů ze severní Afriky a kaspické oblasti, výstavbu terminálů na zkapalněný zemní plyn, nutnost zvýšit strategické zásoby plynu v členských zemích, vznik mechanismu, který by umožnil rychle reagovat na výpadek dodávek strategických surovin, a další opatření. Komise také navrhuje, aby byla pověřena jediná osoba, která by vedla rozhovory s třetími zeměmi o energetické oblasti Evropské unie.

Další forma omezení energetické závislosti unie na Rusku spočívá v rozvoji alternativních zdrojů energie. Do roku 2010 si unie stanovila cíl pokrývat 5,75 procenta své spotřeby biopalivy. Jejich podíl v současnosti je však pouze 0,8 procent. Evropská unie by rovněž ráda viděla v Evropě přístavy, které by byly schopné zpracovávat zkapalněný zemní plyn. Tím by se staly dodávky plynu daleko bezpečnějšími a flexibilnějšími. Zatím jsou v Evropě pouze čtyři takové přístavy.

Významnou součástí společné energetické politiky Evropské unie je také úsilí o zvýšení energetické účinnosti. Komise si přeje, aby se Evropská unie stala energeticky nejefektivnějším regionem světa. V jiné, již dříve vydané Zelené knize, která se této problematice věnovala podrobněji, si Evropská komise stanovila cíl do roku 2020 uspořit 20 procent energie v unii prostřednictvím změny chování spotřebitelů a zavedení účinnějších technologií (EurActiv 2006).

Cíle navržené v nové Zelené knize jsou velkolepé. Je ovšem otázkou, jestli se na nich dokážou členské státy shodnout. Energetická politika je mnoha politiky považována za výhradní sféru národních zájmů. Zkušenosti s liberalizací trhu s plynem a elektřinou v unii ukázaly, že prosazování jakékoli společné politiky v oblasti energie a energetiky nebude snadné. Nejproblematictější bodem Zelené knihy se jeví požadavek na jedinou osobu, která by zastupovala energetickou politiku unie jako celku v zahraničí.

Každopádně se navrhovaná opatření Zelené knihy budou ještě nějakou dobu projednávat. Výsledkem diskuse by měla být Bílá kniha, jež by obsahovala konkrétnější návrhy. Ty pak čeká dlouhá legislativní cesta, než budou implementovány. Finální opatření budou muset schválit jednotlivé členské státy a rovněž Evropský parlament. Zelená kniha je tedy teprve začátek společné zahraničně-energetické politiky, začátek s možným dobrým koncem v podobě větší energetické bezpečnosti Evropské unie.

Čeští politici by cíle unie měli uvítat a aktivně se podílet na jejich prosazování. Pro malé země jako je Česko převažují pozitiva společné unijní politiky v zahraničně-energetické oblasti nad negativy.

Literatura:

BP (2006): BP Statistical Review of World Energy, June 2006, 45 s.

EBEL, R. E. (2004): The Geopolitics of Oil in Euroasia. Real Instituto Elcado, Working Paper, č. 4, 14 s.; <http://www.realinstitutoelcano.org/documentos/80/WP-4-2004-I.pdf>.

EIA (2006): Russia. Country Analysis Brief, Energy Information Administration, Washington D.C.; <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/russia.html>.

EurActiv (2006): Energy Green Paper: What Energy Policy for Europe? <http://www.euractiv.com>.

Evropská komise (2006): Zelená kniha. Evropská strategie pro udržitelnou, konkurenceschopnou a bezpečnou energii. Brusel, 21 s.; český překlad viz <http://download.mpo.cz/get/27528/28456/312141/priloha002.pdf>.

GELB, B. A. (2006): Russian Oil and Gas Challenges. CRS Report for Congress, 17 s.; <http://fpc.state.gov/documents/organization/58988.pdf>.

HILL, F. (2004): Energy Empire: Oil, Gas and Russia's Revival. The Foreign Policy Centre, 64 s.; <http://www.fpc.org.uk/publications>.

Hospodářské noviny (HN)

LEIJONHIELM, J., LARSSON, R. L. (2004): Russia's Strategic Commodities: Energy and Metals as Security Levers. Swedish Defence Research Agency, Stockholm, 181 s.; <http://www.foi.se/upload/rapporter/Russias%20Strategic%20Commodities-%20Leijonhielm%20&%20Larsson%20-%20FOI-R-1346-SE.pdf>.

LITERA, B., HIRMAN, K., VYKOUKAL, J., WANNER, J. (2002): Ruské produktovody a střední Evropa. Eurolex Bohemia, Praha 2002, 253 s.

MAŠEK, J. (2005): Kohoutky plné ropy. Týden, č. 42, s. 74.

MONAGHAN, A., MONATANARO-JANKOVSKI, L. (2006): EU-Russia Energy Relation: The Need for Active Engagement. EPC Issue Paper No. 45, 29 s.; http://www.theepc.be/TEWN/pdf/89495137_EPC%20Issue%20Paper%2045%20EU-Russia%20energy%20relations.pdf.

ROBECK, K. (2005): Russia's Gas Business – Facts, Challenges and the Road to Reform. Bank of Finland, 19 s.; www.bof.fi/bofit/eng/7online/05abs/05pdf/bon0905.pdf.

STERN, J.(2006): The Russian-Ukrainian gas crisis of January 2006. Oxford Institute for Energy Studies, http://www.oxfordenergy.org/pdfs/comment_0106.pdf.

WÖLLERT, T. (2004): Towards an EU-Russia Energy Partnership. prezentace v rámci Energetického dialogu Ruska a EU, Moskva, 1-2. 12. 2004.; http://www.technologycentre.org/upload_files/IROGS_EnergyDialogueEN.pdf.